

Tweetaligheid in Friesland: één kind, twee talen

Beknopt verslag van een onderzoek naar de beheersing van het nederlands en het fries bij fries sprekende kinderen uit de eerste klas van het basisonderwijs

JOHAN M. WIJNSTRA

1. Inleiding

Voor een groot deel van de friezen is het nederlands een tweede taal, die zij niet dagelijks spreken. De kinderen groeien op in het fries, maar ook het nederlands moeten zij leren beheersen. Over de konsekwenties van deze taalsituatie voor het onderwijs wordt verschillend gedacht. Er is echter weinig met enige nauwkeurigheid bekend over de ontwikkeling van de beheersing van het nederlands bij aanvankelijk eentalig fries sprekende kinderen. In dit (beknopte) onderzoeksverslag wordt een poging ondernomen een bijdrage te leveren tot het verstaan van de complexe problematiek. Dit onderzoek is echter niet meer dan een momentopname geweest en hopelijk zal er meer onderzoek volgen.

Het onderzoek werd uitgevoerd in het kader van de 'kursus' ontwikkelingspsychologie in de voorkandidaatsopleiding pedagogiek aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. Bij de opzet van het onderzoek moest daarom rekening worden gehouden met een zeer beperkt budget, waardoor niet alles uitgevoerd kon worden zoals wel wenselijk geweest zou zijn. Wel kon gebruik worden gemaakt van het materiële apparaat van het Pedagogisch Instituut.

De uitvoering van het onderzoek stond onder supervisie van dr. G. A. Kohnstamm, lector in de ontwikkelingspsychologie aan de Rijksuniversiteit te Utrecht, en diens assistenten mej. H. Oostergetel en de heer A. K. de Vries.

2. De taal- en onderwijssituatie in Friesland

2.1 De taalsituatie in Friesland

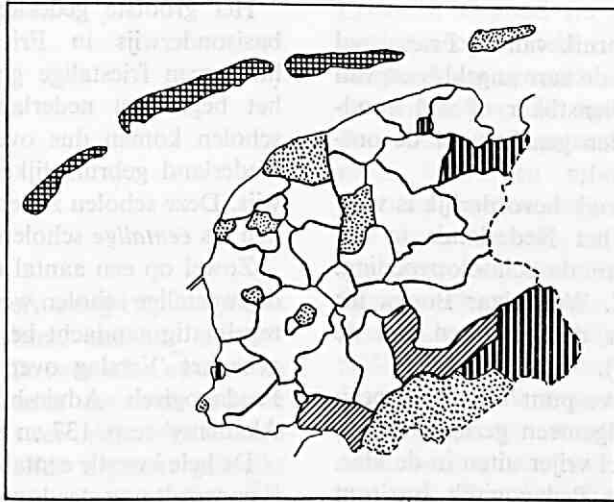
Ongeveer tweederde deel van de bevolking in de provincie Friesland spreekt dagelijks fries in de omgang, een nog groter gedeelte verstaat het fries. Al deze mensen beheersen ook het nederlands, hoewel actief soms minder goed.

In 1956 werd door de Fryske Adakemy een dialekt-geografische enkête gehouden om de numerieke verhoudingen tussen fries, nederlands en 12 dialecten in de provincie Friesland na te gaan (2)*. Tot deze dialecten worden b.v. gerekend het stadsfries, het stellingwerfs, het bildts, etc. De enkête beperkte zich tot de lagere schoolbevolking en haar ouders. Op het kaartje in figuur I kan men zien, dat 26 gemeenten homogeen fries sprekend zijn. (90-100%) In deze percentages zijn echter een aantal kinderen opgenomen van wie b.v. één of beide ouders geen fries spreken. Op grond van de verstrekte gegevens is het mogelijk deze groep af te splitsen. Het percentage kinderen uit totaal friestalige gezinnen over de gehele provincie wordt dan 61,2 (37.237 van de 60.848). Het percentage kinderen uit totaal nederlandstalige gezinnen bedraagt 9,6 (5.812 van de 60.848). De rest van de kinderen komt uit gemengd-talige gezinnen of uit dialect sprekende gezinnen.

In 1966 zijn, uitgaande van het Paedagogisch Adviesbureau van de Fryske Akademy, twee enkêtes gehouden, naar het taalgebruik van de kleuters en de leidsters op de friese kleuterscho-

* De nummers tussen () verwijzen naar de literaturopgave.

Figuur I – Percentage fries sprekenden per gemeente in 1956; gebaseerd op een enquête naar de omgangstaal van de lagere schoolbevolking en haar ouders.

	90 – 100%	26 gemeenten en de dorpen van de gemeente Leeuwarden
	60 – 90%	2 gemeenten: Lemsterland en Heerenveen
	40 – 60%	4 gemeenten: Kollumerland, Ooststellingwerf, Dokkum en Hindeloopen
	10 – 40%	9 gemeenten: Franeker, Schiermonnikoog, Het Bildt, Bolsward, Leeuwarden, Sneek, Staveren, Weststellingwerf en Harlingen
	0 – 10%	3 gemeenten: Terschelling, Ameland en Vlieland

Kaartje getekend met behulp van, en gegevens ontleend aan: Kr. Boelens & J. van der Veen – *De taal van het schoolkind in Friesland* (Fryske Adakemy, Leeuwarden 1956).

len en naar de toestand van het onderwijs in de friese taal op de lagere scholen. Bij deze enquêtes werd ook gevraagd naar het aantal fries sprekende kinderen op de scholen. Uit de bespreking van deze enquêtes in het 'Verslag over het jaar 1966 van het Paedagogisch Adviesbureau' blijkt dat er t.o.v. de toestand in 1956 geen grote verschuivingen hebben plaats gevonden, zeker niet in de homogeen friestalige (plattelands-)gebieden.

Het fries wijkt tamelijk veel af van het A.B.N., zowel fonetisch, grammatikaal als leksikologisch, waarschijnlijk meer dan de meeste andere nederlandse streektaalen. Het fries onderscheidt zich van andere in Nederland gesproken streektaalen door het feit dat het zich als literatuurtaal heeft ontwikkeld.

2.2 *Het onderwijs in Friesland*

Hoewel in een groot gedeelte van Friesland meer dan 80% van de bevolking dagelijks fries spreekt, werd en wordt bij het onderwijs, in de kerk en door het bestuurlijke apparaat sinds jaar en dag het nederlands als voertaal gebruikt. Hiertegen heeft aanvankelijk vooral de zg. Friese Beweging protest aangetekend. Door een wetswijziging in 1937 werd het mogelijk fakultatief onderwijs in het fries op de lagere school te geven. Na de tweede wereldoorlog kreeg het probleem van de voertaal bij het beginonderwijs de aandacht. Hoewel er over de feitelijke beheersing van het nederlands bij zes- à zevenjarige fries sprekende kinderen weinig nauwkeurig bekend was, werd in 1950 op negen proefscholen een eksperiment begonnen met fries als voertaal

in de laagste twee klassen.

De doelstelling van het experiment was na te gaan:

- a. in hoeverre het gebruik van de Friese taal bij het onderwijs in de aanvangsklassen van de lagere school dienstbaar of wel noodzakelijk moet worden geacht voor de ontplooiing van het kind;
- b. in hoeverre dit gebruik bevorderlijk is voor het aanleren van het Nederlands in het verdere stadium van de schoolopvoeding.

(R. J. Sipkens en S. E. Wendelaar Bonga in: Voorlopig rapport over de resultaten van de Friese proefscholen) (37).

Als het meest positieve punt uit dit experiment wordt over het algemeen gezien het feit, dat de kinderen zich veel vrijer uiten in de klas. In 1958 werd door het Pedagogisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Groningen een onderzoek uitgevoerd om de resultaten van de scholen die hadden deelgenomen aan het experiment te beoordelen. (3) Het onderzoek werd uitgevoerd in negen zesde klassen van proefscholen, negen zesde klassen van 'gewone' scholen in Friesland en in drie zesde klassen van plattelandsscholen in de provincie Utrecht. Het onderzoek bestond uit een stilleestest, een aanvullingsopstel, een diktee, een invuloefening (stilistisch) en een invultekst om de weerstand tegen friesismen te toetsen. De resultaten van de proefscholen op deze schriftelijke toets waren niet slechter dan die van de andere scholen, soms zelfs iets beter.

In 1955, eerder dan was voorzien, kreeg de onderwijsvorm met fries als voertaal in de laagste klassen reeds zijn wettelijke basis. Tot 1963 heeft het aantal scholen van deze soort zich regelmatig uitgebreid. Sedert 1963 bedraagt dit aantal ongeveer 80. Op 31-12-68 waren er volgens opgave van het Paedagogisch Adviesbureau van de Fryske Akademy 84.

Deze scholen werken als volgt: de voertaal in de klassen 1 en 2 is fries. Lezen, schrijven, rekenen, etc. worden dus in het fries onderwezen. Halverwege de tweede klas gaat men systematisch aandacht aan het nederlands besteden, welke taal in de derde klas voertaal wordt. Dit

type scholen zal in het vervolg als *tweetalige* scholen worden aangeduid.

Het grootste gedeelte van de scholen voor basisonderwijs in Friesland echter, ook in homogeen friestalige gebieden, gebruikt vanaf het begin het nederlands als voertaal. Deze scholen komen dus overeen met de overal in Nederland gebruikelijke vorm van basisonderwijs. Deze scholen zullen verder aangeduid worden als *eentalige* scholen.

Zowel op een aantal eentalige scholen als op de tweetalige scholen wordt in de hogere klassen regelmatig aandacht besteed aan het fries. Volgens het 'Verslag over het jaar 1966 van het Paedagogisch Adviesbureau van de Fryske Akademy' resp. 137 en 84.

De hele kwestie eentalig en tweetalig onderwijs is en wordt nog steeds zeer emotioneel benaderd. Ter illustratie: in het najaar van 1968 werd in de Leeuwarder Courant een polemiek gevoerd die in ongeveer anderhalve maand meer dan dertig ingezonden stukken opleverde.

Hoewel de tweetalige scholen al bijna twintig jaar bestaan, is er zeer weinig onderzoek verricht naar de ontwikkeling van de beheersing van het nederlands bij aanvankelijk eentalig fries sprekende kinderen. In 1950, bij het begin van het scholenexperiment, is door Post (35) een woordenschatonderzoek uitgevoerd. Hieraan werd door 88 kinderen van zes à zeven jaar deelgenomen. Aan de hand van o.a. platenmateriaal werd eerst het friese woord gevraagd en daarna het nederlandse ekwivalent. De verhouding tussen het aantal bekende nederlandse woorden en het aantal bekende friese woorden in dit onderzoek bedroeg 34 : 100. Op grond van enkele kleinere, oriënterende onderzoekjes, voornamelijk uitgevoerd door leerlingen van kweekscholen, mag worden aangenomen, dat deze verhouding nu hoger ligt.

Het onderzoek waarvan hier verslag wordt gedaan, is een poging iets meer te weten te komen over de verhouding nederlands: fries bij friestalige kinderen uit de eerste klas van het basisonderwijs. Alvorens tot een bespreking van het onderzoek en de resultaten daarvan

over te gaan, zal eerst enige aandacht besteed worden aan – voornamelijk buitenlandse – literatuur over tweetaligheid.

3. *Tweetaligheid*

3.1 *Inleiding*

'The practice of alternately using two languages will be called bilingualism, and the persons involved bilingual.' (43) De twee talen ontmoeten elkaar in de persoon. Gezien vanuit de persoon vormt de beheersing van twee talen, twee soorten activiteiten waarbij dezelfde organen gebruikt worden. Iedere fries die in een friestalig gezin geboren wordt, zal naast de 'natuurlijke' taalontwikkeling (in het fries) die hij doormaakt, het nederlands moeten leren. Na verloop van tijd zal hij een meer of mindere mate van tweetaligheid bereikt hebben.

In de beheersing van de twee talen moet tenminste onderscheiden worden naar actieve en passieve beheersing. Passieve taalbeheersing (decoding) zou men als volgt kunnen omschrijven:

Decoding refers to the process whereby certain patterns of stimulation (usually auditory or visual) elicit certain representational mechanisms (ideas or meanings) via the operations of a complicated central nervous system.(26)

Aktieve taalbeheersing (encoding) zou men met dezelfde auteurs als volgt kunnen omschrijven:

Encoding is the process whereby a speaker's intentions become coded into those vocal reactions which produce intelligible sounds in a given language.(26)

Ten onrechte is in de definitie van encoding het schrift weggelaten. Het lijkt waarschijnlijk dat de mens die dagelijks over twee talen moet kunnen beschikken een andersoortig encoding- en decoding-systeem heeft dan het individu dat voor dagelijks gebruik aan één taal voldoende heeft.

3.2 *Compound en coordinate bilinguïsmen*

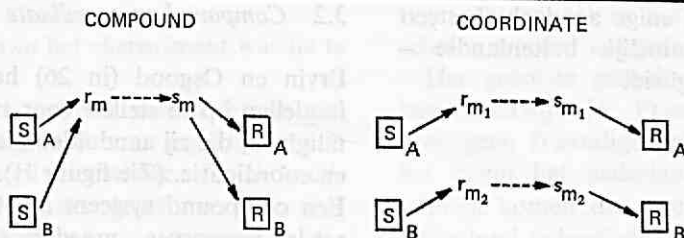
Ervin en Osgood (in 26) hebben geprobeerd modellen op te stellen voor twee soorten tweetaligheid, die zij aanduiden met resp. compound en coordinatie. (Zie figuur II).

Een compound systeem ontstaat door aan het reeds verworven moedertaalsysteem en het daarmee samenhangende begrippen systeem dat van een tweede, c.q. vreemde taal te koppelen. Deze vorm van bilinguïsmen ontstaat volgens Ervin en Osgood door b.v. een vreemde taal te leren m.b.v. woordenlijsten en schriftelijke vertaal oefeningen, of door de taal te leren in een situatie waar de twee talen door dezelfde personen gesproken worden. Een coordinate systeem bestaat uit twee relatief onafhankelijke systemen. Een dergelijke vorm van bilinguïsmen ontstaat volgens hen wanneer de taal geleerd wordt in situaties waar de twee talen door verschillende personen gesproken worden, of door de taal te leren in het land waar die taal de voertaal is.

De onderscheiding die door Ervin en Osgood gemaakt wordt, komt overeen met wat Post (34) mededeelt over zijn ervaringen in het voormalig Nederlands Indië. Hij onderscheidt schoolse en familiale tweetaligheid. In de systeemtheorie van Van Parreren (30, 31, 32) is deze onderscheiding ook in te passen. In de gevallen van de kinderen Ronjat en Leopold, waar de ouders konsekvent ieder een andere taal met het kind spraken is de onderscheiding ook te herkennen (resp. 36 en 22).

Op basis van de theorie van Ervin en Osgood is door Lambert, Havelka en Crosby (20) een onderzoek uitgevoerd met behulp van Osgoods 'semantic differential' (26, 27). De proefpersonen, variërend naar de manier waarop zij ervaring met frans hadden opgedaan, werd gevraagd een aantal franse en engelse stimulus-woorden op een aantal begripdimensies op een zevenpuntschaal te beoordelen. De proefpersonen die hun frans en engels in verschillende kulturele situaties hadden geleerd, bleken meer functioneel onafhankelijke taalsystemen te hebben dan de proefpersonen die de twee talen in minder gescheiden

Figuur II

In a *compound language system* two sets of linguistic signs, one appropriate to language A (S_A), and the other appropriate to language B (S_B), come to be associated with the same set of representational mediation processes or meanings ($r_m \rightarrow s_m$). On the encoding side, likewise, the same set of representational processes comes to be alternatively associated with two sets of linguistic responses, one in language A (R_A) and the other in language B (R_B).

In a *coordinate language system* the set of linguistic signs and responses appropriate to one language come to be associated with one set of representational mediating processes ($r_{m1} \rightarrow s_{m1}$), but the set of linguistic signs and responses appropriate to the other language become associated with a somewhat different set of representational processes ($r_{m2} \rightarrow s_{m2}$).

Overgenomen uit: S. M. Ervin and C. E. Osgood - Second language learning and bilingualism, in: C. E. Osgood and Th. A. Sebeok - Psycholinguistics (26).

situaties hadden geleerd, wat tot uiting kwam in het verschil in de kwaliteiten die aan de ekwivalente engelse en franse woorden werden toegekend. Hiermee wordt de theorie van Ervin en Osgood ondersteund; in dit onderzoek kon niet worden aangetoond, dat er tussen deze groepen ook verschillen waren in het gemak waarmee op de andere taal omgeschakeld wordt.

3.3 Interferentie

De structurele verschillen tussen de talen die het tweetalig individu spreekt, tezamen met psychologische en socio-kulturele factoren, kunnen interferentie tot gevolg hebben, waarbij onder interferentie wordt verstaan: Those instances of deviation from the norms of either language which occur in the speech of bilinguals as a result of their familiarity with more than one language. (43)

De gevallen van interferentie met structurele verschillen tussen de talen als voornaamste oorzaak zijn te onderscheiden in fonetische, grammatikale en leksikologische.

Hoe en in welke mate interferentie optreedt hangt, naast de verschillen tussen de talen, samen met de manier waarop de tweede taal geleerd is.

Ervin en Osgood (in 26) merken op, dat interferentie bij coordinate bilinguïsmen minder zal voorkomen dan bij compound bilinguïsmen.

In (vroegere) koloniale gebieden waar de taal van het moederland bij het onderwijs en door het bestuurlijke apparaat gebruikt wordt (b.v. de Nederlandse Rijksdelen Overzee) zullen de gevallen van interferentie bij het gebruik van het nederlands door de inheemse bevolking andere zijn dan in Friesland. Fries en nederlands vertonen wel structurele verschillen, maar ook veel overeenkomsten, b.v. als germaanse taal. Dit ligt in Suriname heel anders m.b.t. de daar gesproken talen.

3.4 De socio-kulturele positie van de taal

In het voorgaande is al even ingegaan op de socio-kulturele positie van de twee talen die door een individu gesproken worden. Vooral de statusverschillen tussen de twee talen zijn hierbij belangrijk, in verband met b.v. de literair-kulturele waarde die aan een taal toegekend wordt en de instrumentele waarde die een taal heeft voor de sociale mobiliteit. (21) Dit probleem heeft in Friesland ook altijd sterk meegespeeld. Het fries werd en wordt beschouwd als een

taaltje geschikt voor boeren en buitenlui. De burgers zijn er dan ook de oorzaak van geweest dat het nederlands zijn invloed in Friesland kon gaan doen gelden, vanaf ongeveer de zeventiende eeuw. Samenhangend hiermee heeft zich in de steden een wonderlijk mengsel van fries en nederlands ontwikkeld, het zg. stadsfries. Juist op het punt van de status van de taal grijpen de nationalistische bewegingen aan, in Friesland de zg. Friese Beweging, op enkele punten vergelijkbaar met b.v. de Vlaamse Beweging. In Ierland en Wales hebben dergelijke overwegingen tot een duidelijke taalpolitiek geleid.

3.5 *Het onderwijs in tweetalige gebieden*

Het belangrijkste probleem m.b.t. de opvoeding in tweetalige gebieden is de organisatie van het schoolsysteem en de keuze van de taaldidaktiek, om mogelijke negatieve invloeden van de taalsituatie op b.v. intellectuele prestaties en schoolsucces tegen te gaan. De invloed van tweetaligheid op I.Q. is vrij uitvoerig onderzocht d.m.v. vergelijkingen tussen de scores op verbale en non-verbale intelligentietests, overigens met variërende uitkomsten. (23, 24)

De beginleeftijd om de tweede taal te leren en de methode die daarbij gehanteerd moet worden, staat in het probleem van de schoolorganisatie centraal. Op grond van vrij recente onderzoekingen en ervaringen wordt aanbevolen zo vroeg mogelijk met de tweede taal te beginnen, zeker indien een volledige beheersing van de tweede taal maatschappelijk noodzakelijk is, zoals in Friesland. Stein (41) schrijft b.v.:

On the evidence available then, one would recommend that the more urgent a full bilingual command of a particular language is, the earlier should be the beginning of continuous second language learning and the more time should be devoted to it.

Hierbij kan enerzijds worden verwezen naar onderzoekingen van Penfield (33) en gunstige ervaringen, zoals die b.v. zijn verkregen in een internationale kleuterschool in Spanje, waarbij de kinderen minimaal drie van de vier mogelijke talen te verwerken kregen (frans, duits, engels en

spans). (1) Andersson komt tot de konklusie dat de jaren van vier tot acht bijzonder geschikt zijn om met de tweede taal te beginnen. (1)

Bij deze en andere experimenten is de didaktiek gericht op het bereiken van een benadering van een coördinate vorm van twee- of meertaligheid, met een analoge didaktiek als bij het voortgezet onderwijs voor het moderne vreemdetalenonderwijs, waarbij gebruik gemaakt wordt van directe methoden (b.v. talenpraktikum) en waarbij de taalsferen zo veel mogelijk gescheiden worden gehouden m.b.t. situatie en personen. (25)

4. *De opzet van het onderzoek*

4.1 *Probleemstelling*

De bedoeling van dit onderzoek is na te gaan:

- a. in hoeverre friestalige kinderen uit de eerste klas van het basisonderwijs het nederlands beheersen – zoals dat gemeten wordt met de gebruikte test – en welke factoren hierop invloed hebben. Met de volgende factoren is bij de opzet van het onderzoek rekening gehouden:
 - het gezinsmilieu;
 - de leeftijd;
 - de voertaal bij het basisonderwijs;
 - de mate van schoolsucces;
 - kleuterschoolbezoek en de voertaal bij het kleuteronderwijs;
 - de aanwezigheid van televisie in het gezin.De scores van de groep die met de nederlandse test onderzocht is, worden vergeleken met die van de overeenkomende milieuleeftijdsgroepen uit het normeringsonderzoek van de test in de stad Utrecht, en met de scores van een op genoemde factoren vergelijkbare groep die met de friese parallelversie van de test onderzocht is.
- b. in hoeverre de friese parallelversie van de test vergelijkbaar is met de oorspronkelijke nederlandse versie, d.m.v. vergelijking van de scores van de groep die met de friese test onderzocht is, met de scores uit het normeringsonderzoek.

4.2 De Utrechtse Taal Niveau Test

In het onderzoek is gebruik gemaakt van de Utrechtse Taal Niveau Test (UTANT), een test voor kinderen van vier tot zeven jaar. Deze test is recent ontwikkeld aan het Pedagogisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Utrecht onder leiding van dr. G. A. Kohnstamm. (14, 15) De UTANT bestaat uit vier subtests. Door verschillende omstandigheden kon subtest 4 (onder woorden brengen) niet in het testprogramma worden opgenomen.

Beschrijving van de gebruikte subtests:

subtest 1: woordenschat (35 items)

Het kind krijgt steeds vier plaatjes aangeboden, waaruit het er één moet kiezen, b.v. 'Wijs nu de vlinder eens aan', waarbij het kind de keuze heeft uit plaatjes met resp. een saksofoon, een vogel, een trompet en een vlinder.

subtest 2: analogieën en tegenstellingen (25 items)

De proefleider leest een zinnetje voor, dat het kind moet afmaken, b.v. 'Een vogel vliegt in de lucht, een vis zwemt in het . . .', 'Een blok is vierkant, een bol is . . .'.

subtest 3: grammatika (20 items)

Elk item bestaat uit twee bij elkaar horende platen, waarvan de eerste geheel door de proefleider wordt benoemd, de tweede gedeeltelijk. Het kind moet dan weer aanvullen. Er zijn vier categorieën items:

- meervoudsvormen: 'Dit is een schip, dit zijn twee . . .'.
- komparatieven en superlatieven: 'Deze stok is lang, maar deze is nog . . .'.
- persoonsvormen: 'Dit jongetje wil gaan schepen. Wat doet hij hier? Hier?'
- voltooid deelwoorden: 'Moeder schrijft een brief; dit is de brief die zij heeft . . .'.

Aan de eigenlijke testitems gaan vier voorbeeld-items vooraf.

Deze drie subtests zijn vooral gericht op een goed begrip van de taal (decoding), wat de basis vormt voor de respons: bij subtest 1 het aanwijzen van het plaatje, bij de subtests 2 en 3 het aanvullen van de zin.

De UTANT is genormeerd met behulp van ongeveer 850 kinderen uit de stad Utrecht tussen

4;0 en 7;11. Bij de samenstelling van de normgroep is gestratificeerd naar leeftijd en milieu. Dit heeft geresulteerd in normen per halfjaargroep, opgesplitst in vier milieukategorieën. De milieu-indeling is gebaseerd op het opleidingsnivo van de ouders, waarbij de hoogste opleiding van de vader, of de moeder aangehouden wordt. De indeling is als volgt:

milieu 1: alleen lagere school;

milieu 2: meer dan lagere school, maar minder dan voltooid ulo-nivo;

milieu 3: voltooid ulo-nivo;

milieu 4: voltooid hbs-nivo en hoger.

Voor de oudste leeftijdscategorieën is de differentiatie van de test niet meer ideaal, waardoor het lijkt alsof de milieverschillen kleiner worden. De test wordt individueel afgenomen door een team van twee personen, van wie de een als proefleider fungeert en de ander als protokollist optreedt. Van de test is een friese vertaling gemaakt. Hierbij is dankbaar gebruik gemaakt van het advies van prof. dr. H. T. J. Miedema, bijzonder hoogleraar in de friese taal- en letterkunde aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. Nog voor kerstmis 1968 werd de friese test uitgeprobeerd bij een zevental kinderen uit Oppenhuizen. De resultaten hiervan waren zodanig, dat, hoewel gebleken was dat subtest 3 in de vertaalde versie gemakkelijker was dan in de oorspronkelijke versie, besloten werd het onderzoek uit te voeren zonder wijzigingen in de test aan te brengen.

4.3 De verdere voorbereiding en de uitvoering van het onderzoek

De dames B. Boomgaardt en D. J. Kingma uit de derde leerkring van de Chr. Kweekschool te Leeuwarden en de heren C. Kooistra, E. Scheweer, F. Smink en M. S. Veldstra uit de derde leerkring van de Chr. Kweekschool te Sneek stelden zich beschikbaar om de tests af te nemen. In verschillende bijeenkomsten werd het onderzoek en het testmateriaal met hen besproken. In de perioden tussen de bijeenkomsten namen zij ieder een aantal tests af, die werden vastgelegd met behulp van geluidsbanden en protokollen,

welk materiaal op de bijeenkomsten werd besproken.

Aan het onderzoek hebben 14 scholen uit homogeen fries sprekende plaatsen meegedaan, d.w.z. plaatsen met minimaal 80% gezinnen met fries als omgangstaal volgens Boelens en Van der Veen (2). In verband met de bereikbaarheid van de plaatsen door de proefleiders, was het niet mogelijk het gehele homogeen fries sprekende gebied te bestrijken. De scholen die hebben deelgenomen liggen alle in het westelijk gedeelte van de provincie.

In februari 1969 werden op de scholen de proefpersonen gekozen door de proefleiders. De proefpersonen moesten aan de volgende voorwaarden voldoen:

- afkomstig zijn uit een fries sprekend gezin, om de groep op dit kenmerk zo homogeen moge-

lijk te houden, en

- voor de eerste keer in de eerste klas zitten, enerzijds om de leeftijdsverdeling homogeen te houden, anderzijds omdat de UTANT-normen tot 7;11 lopen en zittenblijvertjes ouder zouden kunnen zijn.

Uit de groep die zo op iedere school overbleef werden de deelnemers door middel van een lotingssysteem gekozen.

Via de scholen werden de formulieren voor het milieu-onderzoek bij de ouders bezorgd en weer verzameld. Op het milieuformulier werden tevens vragen gesteld over de gezinstaal (ter controle), over het kleuterschoolbezoek en over het televisiebezit.

In de week van 3 tot 8 maart 1969 werden de tests afgenomen, als volgt over de scholen verdeeld:

Tabel 1

friese test, afgenomen op eentalige scholen te:	aantal leerl.	% fries spr. in 1956 (2)	aantal inw. per 31-12-68
Balk (openb.)	4	89,1	1867
Balk (prot.chr.)	11	89,1	1867
Dronrijp (r.k.)	10	90,8	1906
Nijland (prot.chr.)	16	86,2	642
Totaal	41		
friese test, afgenomen op tweetalige scholen te:	aantal leerl.	% fries spr. in 1956 (2)	aantal inw. per 31-12-68
Oosterend (prot.chr.)	10	95,4	834
Roordahuizum (openb.)	15	90,9	816
Sondel (prot.chr.)	10	93,4	461
Burgwerd (prot.chr.)	5	97,1	339
Totaal	40		
nederlandse test, afgenomen op eentalige scholen te:	aantal leerl.	% fries spr. in 1956 (2)	aantal inw. per 31-12-68
Oudemirdum (prot.chr.)	13	92,2	864
Wirdum (prot.chr.)	12	92,1	1002
Witmarsum (openb.)	15	81,5	1468
Totaal	40		

nederlandse test, afgenomen op tweetalige scholen te:		aantal leerl.	% fries psr. in 1956 (2)	aantal inw. per 31-12-68
Burgwerd	(prot.chr.)	3	97,1	339
Exmorra	(prot.chr.)	7	93,5	377
Grouw	(openb.)	15	86,9	4129
St. Nicolaasga	(r.k.)	15	87,0	±2300
Totaal		40		

Op de scholen waar de tests afgenomen zijn, heeft de onderwijzer(es) de deelnemende leerlingen op grond van de schoolprestaties ingedeeld in de categorieën zwak, middelmatig en goed. Tevens werd informatie verzameld over de voertaal op de korresponderende kleuterscholen en op eentalige scholen over het gebruik van fries in de klas, op tweetalige scholen over het gebruik van Nederlands.

5. De resultaten

5.1 De samenstelling van de substeekproeven

Tijdens de periode waarin de tests afgenomen zijn, vielen alle deelnemende leerlingen in de half-jaargroepen 6;6-6;11 en 7;0-7;5. Door het geringe aantal tests dat afgenomen werd, was het niet mogelijk de milieu-leeftijdverdeling tot het einde toe door te voeren binnen de substeekproeven. (friese test, afgenomen op eentalige scholen, etc.) De leeftijdsgroepen binnen milieu-groep 1 werden samengenomen, terwijl de milieu-groepen 3 en 4 met hun resp. leeftijdsgroepen werden samengevoegd tot één groep.

Tabel 2 a

De samenstelling van de substeekproeven m.b.t. milieu en leeftijd

	milieu 1 6;6-7;5	milieu 2 6;6-6;11	milieu 2 7;0-7;5	milieu 3, 4 6;6-7;5	totaal	gem. leeftijd
friese test op eent. scholen	10	14	9	8	41	6;10,6*
friese test op tweet. scholen	7	16	10	7	40	6;11,0
ned. test op eent. scholen	9	14	8	9	40	6;10,7
ned. test op tweet. scholen	10	9	8	13	40	6;11,1
totaal	36	53	35	37	161	

* 6;10,6 = zes jaar en tien zestiende maand

Statistische toetsing van de verdeling van de variabelen milieu, leeftijd en klassifikatie naar schoolprestaties over de substeekproeven wijst uit, dat er geen bezwaar bestaat tegen onderlinge vergelijking van de substeekproeven op de testresultaten.

De groepen niet-televisiebezitters en niet-kleuterschoolbezoekers bleken bijzonder klein te zijn, resp. 15 en 9 in de gehele steekproef. Hierop zal nader worden ingegaan in 5.5.

5.2 De gemiddelden op de nederlandse en de friese test, vergeleken met de UTANT-normen

In het normeringsonderzoek werden vier milieu-groepen onderscheiden, die numeriek ongeveer even sterk in de steekproef vertegenwoordigd waren. Het gemiddelde voor een leeftijdsgroep kan daardoor niet door één milieu-groep onevenredig beïnvloed worden. In onze steekproef is milieu 4 (v.h.m.o.-nivo en hoger) praktisch niet vertegenwoordigd, (6 bij de nederlandse test, 3 bij de friese test) terwijl milieu 2 naar verhouding te sterk vertegenwoordigd is. De scores van de kinderen uit milieu 4 beïnvloeden het

Tabel 2b

De verdeling van de klassifikatie naar schoolprestaties

	zwak	middelmatig	goed	totaal
friese test op eent. scholen	7	13	21	41
friese test op tweet. scholen	6	18	16	40
ned. test op eent. scholen	7	21	12	40
ned. test op tweet. scholen	3	16	21	40
Totaal	23	68	70	161

totaalgemiddelde niet of nauwelijks. Voor de vergelijking met de gemiddelden uit het normeringsonderzoek zijn de skores van de kinderen uit milieu 4 uit het normeringsonderzoek niet in dit gemiddelde verrekend. De gemiddelden uit het normeringsonderzoek in tabel 3 zijn dus de gemiddelde skores van de kinderen uit de milieugroepen 1, 2 en 3.

Wanneer we de gemiddelden op de nederlandse test vergelijken met de UTANT-normen zien we dat de gemiddelden van de friese steekproef lager zijn dan die van de utrechtse kinderen. Dit is overeenkomstig de verwachting. Het zou onwaarschijnlijk zijn wanneer kinderen die dagelijks fries spreken even hoog zouden skoren als utrechtse kinderen.

De verschillen tussen de gemiddelden zijn het grootst bij de subtests 2 en 3, terwijl daarentegen het verschil tussen de gemiddelden op subtest 1 veel kleiner is. Het gemiddelde van de friese kinderen op de nederlandse subtest 1 verhoudt zich tot het gemiddelde uit het normeringsonderzoek als 97 : 100. Deze verhouding is voor subtest 2 81 : 100 en voor subtest 3 75 : 100.

Deze verschillen hangen samen met de aard van de subtests. Bij subtest 1 (woordenschat) hoeft het kind enkel maar het plaatje aan te wijzen, bij de andere twee subtests (analogieën en grammatika) wordt een - weliswaar kleine - actieve beheersing van het nederlands gevraagd: het kind moet de zin afmaken. Blijkbaar doet het friese kind niet veel onder voor het utrechtse kind in het begrijpen van los aangeboden nederlandse woorden. Wanneer het kind zelf een aanvulling op een nederlandse zin moet produceren, komen de verschillen in beheersing van het

nederlands veel duidelijker aan het licht. Uit de skores per item is wel enigszins af te leiden waar de grootste moeilijkheden zitten. In het item 'Ik zaag met een zaag, ik timmer met een . . .' uit subtest 2 (analogieën) b.v. maakten veel kinderen geen onderscheid tussen het friese 'hammer' en het nederlandse 'hamer'. Dit zou men een geval van fonetische interferentie kunnen noemen. Meervoudsvormen als 'schepen' en 'vaten' en voltooiden deelwoorden als 'geschreven' en 'geschoren' (uit subtest 3 - grammatika) die voor het nederlandstalige kind ook al moeilijk zijn, leveren voor de meeste friese kinderen onoverkomelijke moeilijkheden op. Van hun kennis van het fries hebben zij in zulke gevallen geen enkele steun, terwijl ze toch dikwijls probeerden met behulp van het fries de nederlandse term te vinden: typische interferentiefouten die voorkomen bij vormen van compound bilinguïsme. De verwachting was aanvankelijk, dat de gemiddelden op de friese test in dezelfde orde van grootte zouden liggen als de gemiddelden op de oorspronkelijke nederlandse versie uit het normeringsonderzoek. Reeds in het vooronderzoekje moest deze verwachting voor subtest 3 (grammatika) worden herzien. Deze subtest bleek in de vertaalde versie gemakkelijker te zijn. Dat blijkt ook nu weer. Dit verschil tussen de nederlandse en de friese versie van subtest 3 is voor het grootste deel terug te voeren op verschillen in de aantallen zwakke en sterke werkwoorden en verschillen tussen de meervoudsvormen in de friese en de nederlandse test.

Voor subtest 1 (woordenschat) wordt de verwachting bevestigd, ondanks het feit dat voor de items 'kruier' en 'pluimvee' geen friese ekwi-

Tabel 3

Gemiddelde scores op de nederlandse en friese test, vergeleken met de UTANT-normen

	UTANT-normen		Nederlandse test		Friese test	
	leeftijd 6;6-7;5, n = 148	s*	leeftijd 6;6-7;5, n = 80	s	leeftijd 6;6-7;5, n = 81	s
subtest 1 - woordenschat	27,4	3,87	26,7	3,25	27,2	3,62
subtest 2 - analogieën	19,6	3,56	16,0	3,81	18,6	2,90
subtest 3 - grammatika	12,3	3,90	9,2	2,31	14,7	2,26

* s = standaardafwijking

valenten bestaan. Deze items zijn in hun nederlandse vorm in de friese test gehandhaafd, waardoor ze moeilijker hadden kunnen zijn.

Het gemiddelde op de friese subtest 2 (analogieën) is daarentegen weer lager dan het gemiddelde uit het normeringsonderzoek. Het is niet direkt duidelijk waarvan dit het gevolg is. Er zijn geen aanwijsbare items die hiervoor verantwoordelijk zouden kunnen zijn. Desalniettemin is het mogelijk dat de friese subtest 2 voor friese kinderen moeilijker is dan de nederlandse subtest 2 voor utrechtse kinderen, aangenomen dat de vergeleken groepen inderdaad vergelijkbaar zijn.

5.3 De milieu-leeftijdsindeling en de hoogte van de testcores

In het normeringsonderzoek zijn vier milieugroepen onderscheiden. De kinderen uit de vier milieugroepen vertonen heel regelmatige verschillen in hun gemiddelde scores. Per leeftijdsgroep is het gemiddelde van de kinderen uit milieu 4 (voltooid hbs-nivo en hoger) het hoogst, daarna volgen de milieugroepen 3 (voltooid ulo-nivo), 2 (meer dan lagere school, maar minder dan voltooid ulo-nivo) en 1 (alleen lagere school.) De verschillen tussen de milieugroepsgemiddelden per leeftijdsgroep bedragen ongeveer een half jaar achterstand op de naast hogere milieugroep, d.w.z. het gemiddelde van milieugroep 1 bij de leeftijd 7;0 komt overeen met het gemiddelde van milieugroep 2 op de leeftijd 6;6, etc.

We waren natuurlijk benieuwd of dezelfde

verschillen tussen de gemiddelden van de kinderen uit gezinnen van verschillend opleidingsnivo ook in onze friese steekproef gevonden zouden worden. De resultaten daarvan ziet U in tabel 4.

In onze steekproef is milieu 4 (voltooid hbs-nivo en hoger) praktisch niet vertegenwoordigd. De kinderen uit milieu 4 zijn met de kinderen uit milieu 3 (voltooid ulo-nivo) in één groep ondergebracht. Het gemiddelde van deze groep wordt door het geringe aantal kinderen uit milieu 4 bijna niet beïnvloed, hoewel hun scores gemiddeld hoger zijn. Daarom is deze groep in de tabel aangeduid met milieu 3 en vergeleken met het gemiddelde van milieu 3 uit het normeringsonderzoek.

Zoals uit de tabel blijkt is het verband tussen de milieu-indeling en de hoogte van de testcores in onze steekproef veel minder sterk dan in het normeringsonderzoek. De resultaten zijn nog frappanter in de substeekproef 'nederlandse test, afgenomen op tweetalige scholen', waar het gemiddelde van de kinderen uit milieu 1 bij alle subtests de hoogste plaats inneemt (niet in de tabel opgenomen).

De milieu-indeling gebaseerd op de schoolopleiding van de ouders blijkt dus in Friesland een heel ander resultaat te geven dan in de stad Utrecht. Dit zou kunnen samenhangen met verschillen tussen deze twee gebieden in samenstelling van de beroepsbevolking, de doorstroming naar het voortgezet onderwijs zoals die de laatste decennia heeft plaatsgehad en de urbanisatiegraad.

Tabel 4

De gemiddelde scores per milieugroep, leeftijd 6;6-7;5

SUBTEST 1 (woordenschat)	milieu 1	milieu 2	milieu 3
UTANT-normen	25,6	27,4	28,9
Nederlandse test	27,2	25,7	27,8
Friese test	26,7	27,2	27,9
SUBTEST 2 (analogieën)			
UTANT-normen	18,3	19,4	20,9
Nederlandse test	15,6	15,6	17,0
Friese test	17,9	18,8	19,0
SUBTEST 3 (grammatika)			
UTANT-normen	10,4	12,2	13,9
Nederlandse test	9,1	9,1	9,4
Friese test	13,6	15,1	14,5

Een aanzienlijk deel van de vaders van de kinderen uit onze steekproef is werkzaam in de agrarische sektor, terwijl in het normeringsonderzoek in de stad Utrecht deze beroepsgroep niet vertegenwoordigd was (5). Het is bekend dat ook het beroep van de vader een faktor is die samenhang vertoont met de taalontwikkeling van de kinderen.

De doorstroming naar het v.h.m.o. was in 1960 in Friesland lager dan overal elders in het land. De regionale verschillen in doorstroming hangen samen met de samenstelling van de beroepsbevolking. Echter, de doorstroming naar het v.h.m.o. was in 1960 in Friesland ook lager dan op grond van de samenstelling van de mannelijke beroepsbevolking berekend kon worden (10). Van Heek c.s. komen op grond van het door hen uitgevoerde psychologische onderzoek tot de konklusie, dat er in Friesland enige reserve voor het v.h.m.o. lijkt te bestaan (10). Dit betekent dat in een milieu-indeling die gebaseerd is op het opleidingsnivo (en bij de ouders zal de doorstroming nog geringer geweest zijn dan bij hun kinderen) in zo'n gebied in de lagere milieus meer potentieel intellect achtergebleven is dan in een meer uitgeslekt gebied.

In een stad zoals Utrecht vindt een wijkvorming plaats naar beroepsgroep en inkomensklasse. De woongebieden in Friesland waar het onderzoek is uitgevoerd zijn alle plattelands-

gebieden met een lager inwoneraantal dan 5000. Dit heeft een heterogeniteit in de samenstelling van de bevolking in een klein gebied tot gevolg, en daarmee een sociaal meer heterogene samenstelling van de schoolbevolking op één school. Deze sociale heterogeniteit in het woongebied zou voor kinderen uit lagere sociale milieus een stimulerende invloed kunnen hebben op de taalontwikkeling, voor kinderen uit hogere sociale milieus daarentegen een nivellerende. Dit komt overeen met gegevens uit het onderzoek van mevr. Hermans in het zuidlimburgse dorp Schinnen met de UTANT (12). Om deze veronderstellingen nader te bezien zijn bij de scholen de beroepen van de vaders van de kinderen die aan het onderzoek hebben deelgenomen opgevraagd. Hieruit is gebleken, dat er weinig administratieve beroepen voorkomen en dat de samenhang tussen de beroepsuitoefening en de UTANT-milieu-indeling zwak is. Een homogenisering naar cognitief-educatief milieu op grond van de beroepsuitoefening van de vader lijkt zo waarschijnlijk. Er wordt echter niet duidelijk uit, waarom de verschillen tussen sommige milieugemiddelden zo groot zijn, speciaal in de substeekproef 'nederlandse test, afgenomen op tweetalige scholen'. Nader onderzoek op dit punt is gewenst. De verschillen tussen de gemiddelden van de leeftijdsgroepen 6;6-6;11 en 7;0-7;5 – dus afgezien van de milieu-indeling –

Tabel 5

Gemiddelde scores per leeftijdsgroep

	UTANT-normen		Nederlandse test		Friese test	
	6;6-6;11	7;0-7;5	6;6-6;11	7;0-7;5	6;6-6;11	7;0-7;5
subtest 1 – woordenschat	26,6	27,9	25,8	27,6	26,2	28,6
subtest 2 – analogieën	18,8	20,2	15,5	16,5	18,3	19,1
subtest 3 – grammatika	11,3	13,0	9,0	9,4	14,3	15,1

zijn in het normeringsonderzoek ook regelmatig en konstant. Dit is ook nagegaan in onze steekproef. De resultaten zijn opgenomen in tabel 5. In de UTANT-normen is milieu 4 niet verdisconteerd om dezelfde reden als in 5.2. We zien dat de verschillen tussen de gemiddelden in onze steekproef ook hier minder konstant en regelmatig zijn dan in de normgroep, maar de overeenkomst is groter dan bij de milieu-indeling.

5.4 De voertaal bij het basisonderwijs

De voertaal op de eentalige scholen is nederlands, op de tweetalige scholen in de eerste twee klassen fries. De verwachting was, dat het gemiddelde op de nederlandse test door het verschil in voertaal bij het basisonderwijs beïnvloed zou worden, namelijk dat de kinderen van eentalige scholen gemiddeld hoger zouden skoren dan de kinderen van tweetalige scholen.

Naar analogie van de verwachting voor de nederlandse test, zou men voor de friese test kunnen verwachten, dat – hoewel beide groepen kinderen in het fries zijn opgegroeid en dagelijks fries gebruiken in de omgang – het geformaliseerde en gekultiveerde gebruik van het fries bij

het onderwijs de scores op de friese test positief beïnvloedt. Er wordt dus verwacht, dat de kinderen van tweetalige scholen op de friese test gemiddeld hoger skoren dan de kinderen van eentalige scholen.

De resultaten zijn opgenomen in tabel 6. Hieruit blijkt dat over het algemeen beide verwachtingen bevestigd worden door de testresultaten.

De invloed van het verschil in voertaal bij het onderwijs is in subtest 1 niet erg duidelijk; het verschil is op de nederlandse subtest 1 miniem, op de friese test is het zelfs tegengesteld aan de verwachting.

Bij de subtests 2 en 3 (analogieën en grammatika) zijn de verschillen veel duidelijker. Deze subtests gaan in op tamelijk formele aspecten van de taal: analoge en tegengestelde begrippen en verbuiging van grondvormen. Hierbij wordt de invloed van de voertaal op school zichtbaar, zowel op de nederlandse als de friese test. Voor de nederlandse test blijkt dit tegelijk met het zichtbaar worden van de verschillen tussen de scores van friese en utrechtse kinderen. (zie 5.2)

Hoewel er verschillen zijn, leveren de kinderen van de tweetalige scholen een behoorlijke presta-

Tabel 6

De gemiddelde scores, gesplitst naar voertaal bij het basisonderwijs

	NEDERLANDSE TEST		FRIESE TEST	
	eentalige	- tweetalige sch.	eentalige	- tweetalige sch.
subtest 1 – woordenschat	26,8	26,6	27,5	26,9
subtest 2 – analogieën	16,6	15,4	18,0	19,3
subtest 3 – grammatika	9,8	8,6	14,3	15,1

tie als men bedenkt, dat de meeste van deze kinderen nooit enige systematische training in het nederlands hebben gehad.

5.5 Kleuterschoolbezoek, voertaal bij het kleuteronderwijs en televisiebezig

Verwacht werd, dat kleuterschoolbezoek en voertaal bij het kleuteronderwijs factoren zijn die invloed hebben op de testprestaties. De deelnemende scholen is gevraagd de voertaal op de korresponderende kleuterschool onder te brengen in een van de volgende categorieën: overwegend fries, overwegend nederlands en gemengd (= beide talen worden regelmatig als voertaal gebruikt). Bij gebruikmaking van deze indeling was het niet mogelijk duidelijk een invloed van de faktor voertaal bij het kleuteronderwijs vast te stellen. Waarschijnlijk wordt dit veroorzaakt door de gebruikte categorieën. Deze zijn niet bijzonder eenduidig, terwijl de indelingen door verschillende personen gemaakt zijn. Achteraf zijn – ter verifikatie – de gegevens uit een enkête naar de voertaal bij het kleuteronderwijs bij het Paedagogisch Adviesbureau van de Fryske Akademy opgevraagd. Tussen deze opgave en die van de scholen zitten enkele opvallende verschillen. De gegevens over de voertaal bij het kleuteronderwijs moeten daarom als onvoldoende betrouwbaar worden beschouwd, waardoor konklusies over de invloed van deze faktor niet verantwoord zijn.

Het aantal kinderen dat geen kleuterschool bezocht heeft is bijzonder klein, 9 in totaal. Hun skores zijn opvallend laag, zowel op de nederlandse test als op de friese test, met uitzondering van subtest 3 in de friese versie. Het aantal kinderen is te gering om hieraan konklusies te verbinden, maar het zou kunnen zijn dat het bezoeken van een kleuterschool, afgezien van de voertaal op die school, een positieve invloed heeft op de taalontwikkeling, zowel in het nederlands als in het fries.

Dit is niet in overeenstemming met wat Post vermeldt (35). Hij komt tot de konklusie, dat m.b.t. de aktieve nederlandse woordenschat, nederlands als voertaal op de kleuterschool wel invloed heeft op de testresultaten, en dat het niet-bezoeken van een kleuterschool weinig verschil maakt met het bezoeken van een kleuterschool met fries als voertaal. 42 kinderen bezochten een friestalige kleuterschool, 17 een nederlandstalige kleuterschool en 29 geen. De verhouding tussen deze categorieën m.b.t. hun prestaties op de nederlandse test (aktieve woordenschat) was: 11 : 17 : 12.

Ook de groep niet-televisiebezitters is klein: 15. Deze groep is een geheel andere dan die van de niet-kleuterschoolbezoekers. Slechts één kind maakt deel uit van beide genoemde groepen. De gemiddelde skores van de groep niettelevisiebezitters zijn over het algemeen ook lager dan de totale gemiddelden.

Tabel 7

Gemiddelde skores van niet-kleuterschoolbezoekers

FRIESE TEST	subtest 1 – woordenschat	subtest 2 – analogieën	subtest 3 – grammatika
totaal gemiddelde*	27,2	18,6	14,7
gemiddelde van vijf niet-kleuterschoolbezoekers	23,8	15,5	14,6
NEDERLANDSE TEST			
totaal gemiddelde*	26,7	16,0	9,2
gemiddelde van vier niet-kleuterschoolbezoekers	23,0	9,0	5,3

* met inbegrip van de niet-kleuterschoolbezoekers

Tabel 8
Gemiddelde scores van niet-televisiebezitters

FRIESE TEST	subtest 1 – woordenschat	subtest 2 – analogieën	subtest 3 – grammatika
totaal gemiddelde*	27,2	18,6	14,7
gemiddelde van tien niet-televisiebezitters	25,1	18,9	13,6
NEDERLANDSE TEST			
totaal gemiddelde*	26,7	16,0	9,2
gemiddelde van vijf niet-televisiebezitters	26,2	13,3	7,0

* Met inbegrip van de niet-televisiebezitters

Het gemiddelde van de vijf kinderen op de nederlandse subtests 2 en 3 is wel bijzonder laag, maar dit wordt veroorzaakt door twee kinderen met zeer lage scores. Het is daarom twijfelachtig of de televisie een grote invloed heeft.

5.6 De klassifikatie naar schoolprestaties en de hoogte van de testcores

De onderwijzer(es) van de eerste klas is gevraagd de deelnemende leerlingen te klassificeren naar schoolprestaties in de categorieën zwak, middelmatig en goed. Indien men aanneemt, dat taalvaardigheid een belangrijke voorwaarde voor schoolsukses is, dan moet de hoogte van de testcores samenhangen met deze klassifikatie. De verwachting wordt over het algemeen bevestigd. De verschillen tussen de gemiddelden van

de groepen 'zwak' en 'middelmatig' zijn echter in de meeste gevallen niet erg groot, maar de groep 'goed' heeft steeds een duidelijk hoger gemiddelde dan de rest. Uit de statistische toetsing is gebleken, dat het gezochte verband niet bijzonder sterk is. Dit is waarschijnlijk mede een gevolg van de ruwheid van de klassifikatie. Aan deze klassifikatie kleven dezelfde bezwaren als aan de indeling van de voertaal bij het kleuteronderwijs.

6. Besluit

De resultaten op de nederlandse test afgenomen bij een groep van 80 friestalige kinderen tussen 6;6 en 7;5 laten zien, dat de verschillen met kinderen uit de stad Utrecht in beheersing van het nederlandse groter worden naarmate het

Tabel 9
Gemiddelde scores van de groepen zwak, middelmatig en goed

FRIESE TEST	zwak (13)	middelmatig (31)	goed (37)	totaal (81)
subtest 1 (woordenschat)	25,8	26,5	28,3	27,2
subtest 2 (analogieën)	17,4	17,7	19,8	18,6
subtest 3 (grammatika)	13,8	14,4	15,2	14,7
NEDERLANDSE TEST				
subtest 1 (woordenschat)	25,4	26,1	27,6	26,7
subtest 2 (analogieën)	15,7	15,3	16,8	16,0
subtest 3 (grammatika)	8,7	8,8	9,7	9,2

gevraagde taalgedrag in kompleksiteit toeneemt. De resultaten op subtest 1 (passieve woordenschat) liggen nog ongeveer op hetzelfde nivo, de resultaten op subtest 3 (grammatika) geven het grootste verschil te zien. De taalvaardigheid van deze friese kinderen in het nederlands is nog lang niet volledig. Van een vorm van coordinate bilinguïsmen is nog geen sprake. Het zou interessant zijn de ontwikkeling van de tweetaligheid bij deze kinderen tijdens hun schoolperiode verder te volgen.

De friese versie van de UTANT is slechts gedeeltelijk vergelijkbaar gebleken met de oorspronkelijke versie. Dit behoeft echter niet te betekenen, dat deze versie niet bruikbaar is. Misschien zouden enkele veranderingen wenselijk zijn voordat er verder gebruik van wordt gemaakt. Een friese taal-nivotest zou waarschijnlijk goede diensten kunnen bewijzen bij het toelatingsonderzoek voor verschillende vormen van buitengewoon onderwijs, in het bijzonder voor debielen- en l.o.m.-scholen.

Hoewel er verschillen zijn tussen de gemiddelden van de eentalige en de tweetalige scholen op de nederlandse test, zijn deze toch niet indrukwekkend groot. Met betrekking tot dit punt zouden zowel aan de eentalige als aan de tweetalige scholen enige vragen gesteld kunnen worden.

De eentalige scholen (met nederlands als voertaal) verwachten dat hun leerlingen, waarvan een groot gedeelte geen enkele systematische training in het nederlands heeft gehad, het onderwijs in het nederlands in de eerste klas zonder meer kunnen volgen. Is deze houding juist? Zou het niet aanbeveling verdienen deze kinderen toch anders te behandelen dan in het nederlands opgegroeide kinderen, door systematisch aan de uitdrukkingsvaardigheid in, en het verstaan van het nederlands te werken?

De tweetalige scholen (met fries als voertaal) verwachten dat de overschakeling op het nederlands in de derde klas zonder meer gemaakt kan worden, afgezien van enige voorbereiding in de tweede klas. Geen enkele deelnemende tweetalige school besteedt in de eerste klas systematisch aandacht aan het nederlands en dat geldt voor

praktisch alle tweetalige scholen. Wordt zo een reeds aanwezige vaardigheid in het nederlands niet ten onrechte verwaarloosd? Voor beide schooltypen samengevat: zou het niet gewenst zijn in verband met de wenselijkheid van een zo volledig mogelijke beheersing van het nederlands uit te zien naar onderwijsmethoden die hierin verbetering kunnen brengen?

Literatuuropgave

1. T. Andersson – The optimum age for beginning the study of modern languages (Intern. Rev. of Educ., 1960, VI, nr. 3, 298–308).
2. Kr. Boelens en J. van der Veen – De taal van het schoolkind in Friesland (Fryske Akademy, Leeuwarden, 1956).
3. U. J. Boersma – Van memmetael en moedertaal (Groningen, 1958).
4. J. B. Carroll – Language and thought (Englewood Cliffs N.J., 1964).
5. C.B.S. – 13e Algemene volkstelling 31 mei 1960, de delen
8: Genoten onderwijs en opleidingsniveau
A. Algemene inleiding ('s-Gravenhage, 1969),
B. Voornaamste cijfers per gemeente (Zeist, 1964)
10: Beroepsbevolking
A. Algemene inleiding ('s-Gravenhage, 1969),
B. Voornaamste cijfers per gemeente (Zeist, 1964);
14: Voornaamste kengetallen per gemeente ('s-Gravenhage, 1966).
6. A. Cohen, C. L. Ebeling, K. Fokkema en A. G. F. van Hoek – Fonologie van het Nederlands en het Fries ('s-Gravenhage, 1961²)
7. K. Fokkema – Beknopte Friese spraakkunst (Fryske Akademy nr. 303, Leeuwarden, 1967).
8. E. Glyn Lewis – Hwannear en hoe in twadde tael to learen, in: It plak fan it Frysk yn it ûnderwiis (Fryske Akademy nr. 336, Leeuwarden, 1968).
9. E. Haugen – Bilingualism in the Americas: a bibliography and research guide (Alabama, 1956)
10. F. van Heek e.a. – Het verborgen talent; milieu, schoolkeuze en schoolgeschiktheid (Meppel, 1968).
11. W. Gs. Hellinga – Language problems in Surinam. Dutch as the language of the schools (Amsterdam, 1955)

12. B. J. M. Hermans-Nagel – Resultaten van de UTANT bij zesjarige Limburgse plattelandskinderen (doktoraalskriptie, Utrecht 1969, niet in de handel).
13. L. de Klerk – Enkele opmerkingen over taalontwikkeling en onderwijs, in: *It plak fan it Frysk yn it ûnderwiis* (Fryske Akademy nr. 336, Leeuwarden 1968)
14. G. A. Kohnstamm – Over de AKIT, de WPPSI, en de UTANT, drie nieuwe tests voor 4 tot 7-jarigen (Ned. Ts. v.d. Psych. XXIII (1968) nr. 5, 269–290).
15. G. A. Kohnstamm – Handleiding bij de UTANT (Groningen, 1969, ter perse).
16. G. A. Kohnstamm en A. K. de Vries – Streeflijst woordenschat bij de overgang naar het basis-onderwijs (IJmuiden, 1969).
17. R. Lado – *Language testing* (London, 1961).
18. W. E. Lambert – Measurement of the linguistic dominance of bilinguals (J. of Abn. and Soc. Psych. 50 (1955), 197–201).
19. W. E. Lambert – Developmental aspects of second-language acquisition (J. of Soc. Psych. 43 (1956), 83–104).
20. W. E. Lambert, J. Havelka and C. Crosby – The influence of language-acquisition contexts on bilingualism (J. of Abn. and Soc. Psych. 56 (1958), 239–244; ook in: S. Saporta (ed.) – *Psycholinguistics* (New York, 1961).
21. W. W. Lambert en W. E. Lambert – *Sociale psychologie* (Prisma Compendia nr. 22, Utrecht, 1965).
22. W. F. Leopold – *Speech development of a bilingual child*, 4 vol. (Evanston, 1939–1950).
23. J. Macnamara – *Bilingualism and primary education* (Edinburgh, 1966).
24. E. R. Morgan – *Bilingualism and non-verbal intelligence; a study of test results* (University College of Wales, pamphlet nr. 4, Aberystwyth, 1957).
25. E. W. Najam (ed.) – *Language learning: the individual and the process* (Bloomington-Den Haag, 1966).
26. C. E. Osgood and Th. A. Sebeok – *Psycholinguistics; a survey of theory and research problems, with a survey of psycholinguistic research 1954–1964* by A. R. Diebold jr. (Bloomington, 1965²).
27. C. E. Osgood, G. J. Suci and P. H. Tannenbaum – *The measurement of meaning* (Urbana, 1957).
28. T. Österberg – *Bilingualism and the first school language* (Umea, 1961).
29. Paedagogisch Adviesbureau van de Fryske Akademy – *De tweetalige school* (Fryske Akademy nr. 219, Drachten 1965²).
30. C. F. van Parreren – *Psychologie van het leren*, 2 dln. (Arnhem, deel 1 1966³, deel 2 1966²).
31. C. F. van Parreren – *Leren op school* (Groningen, 1966⁴).
32. C. F. van Parreren – ‘Talen leren’ in de ontwikkeling van het kind, in: *Psychologen over het kind* (verzamelbundel, Groningen, 1968).
33. W. Penfield and L. Roberts – *Speech and brain-mechanisms* (Princeton, 1959).
34. P. Post – *Bilinguisme in Nederland* (Groningen-Batavia, 1949).
35. P. Post – *Over de woordenschat van zesjarige kinderen in tweetalig Friesland* (Meded. v.h. Nutssem. v. Paedag, nr. 49, Groningen-Djakarta, 1951).
36. J. Ronjat – *Le développement du langage observé chez un enfant bilingué* (Paris, 1913).
37. R. J. Sipkens en S. E. Wendelaar Bonga – *Voorlopig rapport over de resultaten van de Friese proefscholen* (Leeuwarden, 1956, niet in de handel).
38. J. C. Spitz – *Statistiek voor psychologen, pedagogen, sociologen* (Amsterdam, 1968³).
39. R. Titone – *Studies in the psychology of second language learning* (Zürich, 1964).
40. UNESCO – *The use of vernacular languages in education* (Paris, 1953).
41. UNESCO – *Foreign languages in primary education. The teaching of foreign or second languages to younger children* (Hamburg, 1963; new revised edition by H. H. Stein, London, 1967).
42. University College of Wales – *A Welsh linguistic background scale* (pamphlet nr. 2, Aberystwyth, 1954).
43. U. Weinreich – *Languages in contact* (New York, 1953¹, Den Haag, 1961⁵).

Curriculum vitae

J. M. Wijnstra werd in 1946 geboren in een fries sprekend gezin en doorliep een eentalige lagere school. Hij behaalde in 1966 aan de Chr. Kweekschool te Sneek de akte ‘volledig bevoegd onderwijzer’ en begon in september 1967 – nog tijdens militaire dienst – aan de studie in de pedagogiek aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. In januari 1970 deed hij kandidaatsexamen te pedagogiek.